

MÜASİR AZƏRBAYCAN VƏ ÖZBƏK XALQLARININ ŞEİRİNDƏ ANA DİLİ MÖVZUSU; ORTAQ İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ KONTEKSTİNDƏ

Təranə HƏŞİMOVA*

Açar sözlər: Özbək, Azərbaycan, müasir, milli, vətən, dil, ortağ

Folklardan üzübəri bütün tarixi dövrlərdə mövcud olan Azərbaycan və Özbək xalqlarının ədəbi əlaqələri müasir dövrdə də yüksək səviyyədə inkişaf etməkdədir. Xalqlarımız arasında ədəbi əlaqələrin bədii təsir, bədii tərcümə, bəhrələnmə kimi səmərəli qolları ədəbiyyatlarımızın ortağ xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Gen-qan, dil-din birliyi ilə yanaşı eyni ictimai-siyasi vəziyyətləri bölüşdükləri üçün şeirimizdə mövzu və ideya paralelləri, səsləşmələr, üslub və forma bənzərliyi bəzən eynilik yaradacaq qədər zəngindir. Bu və ya digər amillər ədəbi əlaqələrin ortağ inkişaf istiqamətlərinin, xüsusiyyətlərinin, mövzu paralellərinin müəyyənlişməsinə yardım edir. İstər Sovet dövrünün 60-cı illər mərhələsində, istərsə də müstəqillik dövründə səsləşmələr, paralellər demək olar ki, milli azadlıq və türk birliyi motivləri əsasında yaranırdı. Ana dili mövzusu isə azadlıq mübarizəsinin, milli özünüdərk, milli kimlik məfhumunun şeirdə simvoluna çevrildi.

Dil həmişə milli özünüdərk baxımından hər bir xalqın tarixində aparıcı mövqə tutmuşdur. Dil xalqın tarixini, mədəniyyətini, milli kimliyini ehtiva etdiyi üçün xalqı hədəf alan zərbələrin ilk oxu dilə atılır. Çünki dilin hədəf alınması xalqı məhvetmə siyasətinin ilk güclü zərbəsi hesab edilir. Azərbaycan və özbək xalqlarının yazılı ədəbiyyatında, şeirində ana dili mövzusunun tarixi orta əsrlərə söykənir. Bu mövzu xalqlarımızın milli-mənəvi sərvətlərinə böyük hörmət və ehtiramın göstəricisi olmaqla yanaşı, bütün dövrlərdə yadellilərin torpaqlarımıza, mənəvi sərvətlərimizə, milli kimliyimizə yönəlmiş qeyri-insani təcavüzlərindən qorunma, müdafiə mahiyyətindədir. Əsrlərdən, nəsillərdən bizə yadigar qalan Nəsiminin, Xətəinin, Füzulinin, Əlişir Nəvainin doğma dilini ölü dilə çevirmək istəyənlərlə mübarizə xalqlarımızın ədəbiyyat tarixində böyük əhəmiyyətə malikdir.

*Чунки топтим ул калом ичра камол,
Турк алфози била сурдум мақол...
Турк назмида чу мен тортиб қалам,
Айладим ул мамлакатни якқалам...Əlişir Nəvai, (2, s.1)*

XX əsrdə Azərbaycan və Özbək xalqlarının şeirində ana dili mövzusu aparıcı mövzular sırasına keçdi. 20-ci illərdən rus dilinin doğma dil kimi məcbur öyrədilməsi xalqlarımızın tarixindən, milli kimliyindən uzaqlaşdırılması siyasətinin ana məqsədi idi. Odur ki, hər zaman xalqın milli-mənəvi mənafeyini qorumaq məqsədi ilə yaşayb-yaradan şairlər aşkar və ya sətirləti formada ana dili mövzusunə müraciət etdilər. Özbək ədəbiyyatında Abdulla Əvlani (1874-1934), Mirtəmir Tursunov (1910-1979) sənətində ana dili milli ruhun xilaskarı, müqəddəs hikmət yüksəkliyindədir. Abdulla Əvlani "Ana dilim" şeirində ana dilinin ecazkarlığının, hikmətinin dolğun misralarla təsvirini verir:

*Эй она тил, азиз қадрдоним,
Илтифоти руҳим, Раҳмоним.
Туғдигим кундан айладинг улфат,
Улгунча айилма, эй жоним.*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
E-mail: tarana_nur@yahoo.com.tr

*Менга илм-у адаб сан ўргатдинг,
Чин адиб, муаллим, шоним.
Миллатнинг руҳини кўтаргучисан,
Эй муқаддас карамли султоним.* (Abdulla Əvlani), (15, s.1).

Mirtəmir Tursunov “Ana dili” şeirində:

*Шу тупроқнинг жон аямас
Тарлонлари, бургутлари,
Келинларнинг дилдошлиги,
Ёр-ёрларнинг жарангидан;
Босқинларнинг бедодлиги,
Бувиларнинг ўғитлари,
Дўмбиранинг мунгдошлиги,
Дуторнинг ҳам тарангидан —
Таралган тил —
Она тилим (16)*

1920-1930-cu illərdə Sovet rejiminin amansız yasaqlarına, təqiblərinə baxmayaraq Çolpan, Elbəy, Aybəykimi özbək şairləri azadlıq və milli haqlarını tələb edirdilər. Özbək xalqının cəsur oğlu, şairi Maşriq Yunusoğlu Elbəy (1898-1938) dil mövzusunda neçə-neçə şeirlər qələmə almışdır. Şübhəsiz ki, hələ Sovet əsarətinin əvvəlində - 1921-ci ildə Elbəyin ana dilinə yönəlmiş yasaqlara etiraz edən “Dil” şeiri digər nəsillər üçün bədii təsir obyektinə, ilham qaynağına çevrilmişdir:

TİL

*Munli kuşum sayrab sayrab kel anlat!
Kimler erür Türk tilini satğuçı?
Bülbül kebi sayrab turğan bu tilni
Uyalmayın bu ölkeden atğuçı?
Baldan tatlı,candan (tınık?)
Türkçeni, Tüşünmeyin horlab-horlab yatğuvçı?
Acunlarda baylığını körsetmesden,
Kimdir, bunge "yarlı, yaramas" degen?
Munli kuşum unlarını koy, sen sayra,
Türk tilinin dangın çıkar köklerge! (18, s. 20)*

Maşriq Yunusoğlu Elbəyin “Dil” şeirində ana dili quşa bənzədilir. Digər şeirlərdə “qəfəsdəki quş”, “kəpənək” və digər məcazlardan istifadə etmələri üsyankar şairlərin aslan ruhunun sıxıntından bir qədər “ümitsizləşməsi” idi. Çünki 20-30-cu illərin qadağaları daha amansız, daha qəddar idi. “Proletar”, “sosialist realizmi” ədəbiyyatı yaratmaq istəyi bir xalqı, bir ulusu tarixindən, milli-mənəvi miraslarından ayırmaq, milli ruhu xalqlarımız üçün işğallar, qətlialmlar əsri olan 20-ci əsrin vəhşi pəncəsində boğmaq məqsədli idi. Repressiyalar, amansız təqiblər təxminən otuz il müddətində ana dili mövzunu ədəbiyyatda susdursa da, bu susqunluğa ötən əsrin ikinci yarısından millətsevər şairlərin qələmi son qoydu. Bu dövrdən etibarən istər Azərbaycan, istərsə də Özbək şeirində ana dili, digər azadlıq məhfumları daha cəsarətli, daha üsyankar, daha ümidverici məcazlarla ifadə olunurdu. Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Erkin Vahidov, Abdulla Aripov, Rauf Pərfi şeiriyyətində “dağ”, “aslan”, “qartal”, “zirvə”, “günəş” bənzətmələri yer aldı. Bu da şeirdə milli mücadilə motivlərini yüksəltməklə bərabər oxucuların ruhunda, milli təfəkküründə emosiyani, milli haqlarını daha cəsarətlə qoruma hisslərini, ümumilikdə milli ruhun gücünü yüksəldirdi.

50-ci illərdən Azərbaycan xalqının böyük oğlu, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin ana dili mövzusunun yaradıcılığının başlıca qayəsinə çevirməsi Sovet məkanında birləşən türk xalqlarının ilham qaynağı olmaqla yanaşı, ictimai fikrin millilik yönündə formalaşmasına yardım etmişdir. 1953-cü ildə diktator Stalinin ölümündən sonra ədəbiyyatlarımızda Sovet təsirinin bir qədər yumşalması ilə milli mövzuların önə keçməsi bu mərhələnin başlanğıc nöqtəsi idi. 1954-cü ildə bu “yumşalma”dan ilk bəhrələnən, bununla da türk xalqlarının şeirini yeni axına yönləndirən Bəxtiyar Vahabzadə milli dərdləri “Ana dilim” şeiri ilə bəyan etdi. İstər yaradıcılığında, istərsə həyat və fəaliyyətində ana dilinin fəal təəssübkeşi olan Bəxtiyar Vahabzadənin millət, vətən sevgili şeirləri, xüsusilə, ana dili mövzusunə müxtəlif aspektdən yanaşma, məzmun əhatəliyi, forma və üslub rəngarəngliyindən məharətlə istifadə, eyni zamanda çağlayan üsyankar xislətli milli ruhunun vəhdətində yaratdığı əsərlər eyni dərdləri yaşayan, əsarətdə gizli inləyən digər türk xalqları üçün ədəbi məktəb səviyyəsinə yüksələrək, müasirlərini sənətinin ardıyla aparmağı bacardı. Şairin milli özünüdərkini simvoluna çevrilən şeirləri qardaş özbək xalqının ədəbiyyatında milli mövzuların davamını şərtləndirdi, ortaq inkişaf xüsusiyyətlərinin ortaya çıxmasına böyük təkan vermiş oldu.

*Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil - bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil-tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil -əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək (11, s. 8).*

“Ana dili xalqın ruhudur, mənəvi dünyasıdır” söyləyən Bəxtiyar Vahabzadənin sənəti, dil mücadiləsi özbək xalqının ədəbiyyatında əks-səda verdi. Ardından milli özünüdərkini məntiqi emosiyası ilə şeirlər yazan Rauf Pərfi (1943-2005) 1958-ci ildə “Özbək dili” şeirini qələmə alır:

*Ҳайҳот, топтаганда араб ва мўғил,
Ҳаётингнинг занжирли йили,
Бошдан не кечирдинг, мардона ўғил,
Ўзбек тили, ўзбек тили.
Улуғ тарихингга қиламан хитоб,
Навоий шеърининг гули,
Кечмиш замонларнинг тирик гувоҳи,
Ўзбек тили, ўзбек тили(16)*

Rauf Pərfi Bəxtiyar Vahabzadə kimi ana dilində yazıb-yaradan ədəbi-tarixi mütəfəkkirləri ana dilinin tarixinə işıq tutan bütün dövrləri nurlandıracaq, könüllərə gözəllik bəxş edəcək günəş kimi dəyərləndirir. “Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti, ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış”-misralarında Bəxtiyar Vahabzadə dünya ədəbiyyatında ana dilində əbədiyaşar mövzularla əbədiləşən Məhəmməd Füzulinin sənətini poetikləşdirməsi, Rauf Pərfinin “Özbək dili” şeirində ana dilində mükəmməl əsərlər qələmə alan Əlişir Nəvai sənətini özbək dilinin tarixinə xitabında könülləri tərəvətləndirən gülə bənzətməsi və könlünün bülbül kimi ana dili gülündən ətir alması kimi bədii təsvir vasitələrinin imkanlarından geniş istifadələri hər iki şairin ruhunun və düşüncələrinin millilik üzərinə köklənən sənətkarlıq məharətlərini üzə çıxarır:

*Абут-Турк тарихдан балки бир ҳикмат
Бироқ сен борсан-ку Турон элинда.
Шоир, Сўз айтмакка сен шоимма фақат,
Улуғ Алишернинг қутлуғ тилинда (16) Она тилим, Рауф Пərфи*

Bəxtiyar Vahabzadə “Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi, bu dil əcdadımızın bizə miras verdiyi, qiymətli xəzinədir...”, fikri Rauf Pərfinin “Sən türkün keçmişinin qalib xəyalısan, sənənlə dirildi cahən” misraları ilə həmahəngdir.

Sovet imperiyasının rus dilini yeganə dil kimi istifadəsini reallaşdırmaq, bununla da xalqların kimliyini unutmalarına yönəlmiş siyasət yürütməsinə etiraz olaraq Bəxtiyar Vahabzadə 1967-ci ildə “Latın dili” şeirini qələmə alır.

*"Mən azadam, müstəqiləm" sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər,
De, kim sənə azad deyər?
Söylə, necə azadsan ki,
Komalarda dustaq olub ana dilin (11, s.304-305)*

Özbək alimi, nəşiri Babahan Muhəmməd Şərif Bəxtiyar Vahabzadənin “Latın dili” şeiri haqqında yazır: “Bəxtiyar müəllimin “Latın dili” şeiri özbək dilinə tərcümə olunmadan əvvəl özbək ziyalıları ondan xəbər tutdular. Çoxlu ədəbiyyatşünas yetirən məşhur ustad Azad Şərafəddinov şeiri orijinalda oxumuş və bu əsər onu çox həyəcanlandırmışdır. Azərbaycan poeziyasının tərcüməçilərindən biri, tanınmış şair Nasir Məhəmmədin dediyinə görə, Bəxtiyar Vahabzadənin bir neçə şeirini özbəkçəyə çevirib onları Azad müəllimə vermişdi. Şeirləri oxuyan ustad məmnuniyyətini bildirərək “Bəxtiyar Vahabzadənin “Latın dili”ni də tərcümə etsən yaxşı olardı, çünki bu, fəvqəladə dərəcədə güclü, günümüz üçün zəruri şeirdir” demişdi. Məsələ ondadır ki, 80-ci illərin axırlarında Özbəkistanda özbək dilinə dövlət dili statusu vermək üçün güclü mübarizə gedirdi. Elə o vaxt bu şeir işıq üzü gördü və Bəxtiyar Vahabzadənin “Latın dili” əsəri ictimai fikrə müəyyən töhfə verdi” (1, s.1).

Özbək xalqının cəsur oğlu, 1968-ci ildə “Özbəyim” şeiri ilə özbək xalqının təmsalında türk millətinin milli kimliyinin poetik xəritəsini yaradan Erkin Vahidov (1936-2016) yaradıcılığında da ana dili mövzusu milli kimlik qavramının açarındır. Bəxtiyar Vahabzadənin, Erkin Vahidovun insan konsepsiyasına dayanan, insanın yaşam və psixoloji vəziyyətlərinin, vətəndaşlıq mövqeyinin, milli-tarixi kimliyinin əks olunduğu şeirləri ən yüksək bəşəri amallara, dəyərlərə əsaslanır. Hər iki şair milli kimliklərini müdafiə edərkən məsələlərə millətçi kimi deyil, yüksək bəşəri ideallarla baxır və ruhla ağıl vəhdətində poetik təfəkkürləri vətəndaş mövqeləri ilə paralelləşir. Bəxtiyar Vahabzadə də olduğu kimi şeirin dövrünün mövcud qəliblərdən çıxması, milli xüsusiyyətləri daşması Erkin Vahidovun poetik “məni”nin qəbul etdiyi borcdur. Özbək şairi yazır: “Hər bir millətin milli xüsusiyyətləri, sənətində, xüsusilə, ədəbiyyatda açıq görünür. Millətlər bir-birindən, sadəcə dilləri, adət-ənənələri ilə deyil, təfəkkür tərzləri ilə də ayrılırlar. Şeir bir yana, normal danışq dilində rusca düşünüb, özbəkçə danışmaq nə qədər qeyri-təbii, nə qədər sünidir. Universalıq, başqa millətlərin şeir ahənglərini öz şeirinə köçürmək deyildir. Şeirdə universalıq, öz milli şeirini başqa millətlərə, onların şeirlərini öz millətə tanıda bilməkdir.” (14, s. 16). Bəxtiyar Vahabzadə birbaşa Sovet diktaturasını ifşa edən əsərlərinin toplandığı “Sandıqdan səslər” adlı şeir toplusunda yazır: -“Mənim ən böyük mübarizəm sovet dövründə ayaqlar altında tapdanan, qapılar arxasında qalan ana dilimiz uğrunda həm əməli işimdə, həm də yaradıcılığımda ardıcıl mübarizə idi. Mən bu mövzuya onlarla məqalə, şeir və poema həsr etmişəm (5, s.2). Bəxtiyar Vahabzadə və Erkin Vahidov yad dili öz ana dili kimi mənim sətəməyə çalışanlara həqiqətləri şeirin dili ilə anlatmağa çalışır, rus dilinin milli təfəkkürümüzdə yol almasına etiraz edir, ana dilini qorumaqla milli kimliyi qorumağın mümkünlüyünü, bəşəriyyətin yolunun millilikdən keçdiyini şeirlərinin əsas qayəsinə çevirmişlər. Hər iki şairin milli məni milliliyi sərtləşdirmir, müasir baxışla, dünyəvi ideallarla özünə məxsus olanı qorumağa çalışır. Erkin Vahidovun 1976-cı ildə qələmə aldığı “Ana dilim ölməz” şeiri ilə Sovet dönməndə ana dilinə mənfi münasibətə, dilinin məhv edilməsilə tarixinə, mədəniyyətinə, milli kimliyinə tuşlanan siyasətlərə şeirinin böyük dəyərə malik kiçik süjet xətti ilə etiraz edir. Dönmənin yasaqlarına görə birbaşa deyim tərzilə olmasa belə, hər şeydən öncə türk millətinə məxsus insanpərvərliyə söykənən özbək

şairi şeirinə məzmununu açmaq üçün millətlər, xalqlar arasında ayrışdırılıqlıq salmır. Bütün xalqların dillərini eyni dəyerdə müdafiə edir:

*Be-kadr bolsa nehat
Tillerdeği teravet.
Yokaldı bu küin, heyhat,
Kabrlerde helavet.
Bu sedâ yangrar hemân
Sire edâ bolmeydi.
Âlem aytar
Heç kaçan
Ana dilim ölmeydi.
“Faust” yandı gurillep,
“Hamse” otge tutaşdı
Bir seda cehan boylap
Taraldı, tağlar aşdı(13, s.100)*

Erkin Vahidovun yaradıcılığında ana dili mövzusu və bu başlıqda şeirlər sayca çox, məzmunca rəngarəngdir. Şair xalqın dərnlərini ehtiva edən dilinin yasaqlanmasına qarşı etirazını, könül çırpıntılarını bəyan etməyə çalışır. Şair acılarının böyüklüyünü “fəryadının göylərə çıxması” metaforu ilə, gələcək nəsillərdən narahatlığını “yetmiş yeddi atamın danışdığı dildə, danışarmı görəsən yeddi nəslim” misraları ilə bildirir. Erkin Vahidovun “Ana dilim ölməz” şeirindəki

*Fuzûli yandı:
-Azer- Tili güldek solmaydi.
Barçe dedi berâber;
“Ana dilim ölmeydi”(13, s.100).*

-dahi Azərbaycan şairi Füzulinin sənətinin ana dili kontekstində dəyərləndirilməsi Bəxtiyar Vahabzadənin “Ana dilim” şeirində, Rauf Pərfinin “Özbək dili”, 1950-ci illərin sonlarında ədəbiyyata gələn Azərbaycan şairi Tofiq Bayramın (1934-1991) “Ana dili” şeirində Füzuli şeirini, Füzuli dilini ana dili aspektindən dəyərləndirməsi tarixi keçmişimizə hörmət, ədəbi-mədəni sərvətlərimizə ortaqlıq nöqtəyi-nəzərindən sahib çıxmaq baxımından həmahənglik təşkil edir:

*Yad dildən pay umub kişi dilənməz,
Bu ləkə üstündən heç vaxt silinməz.
Füzuli şeirdə kimdir bilinməz -
Öz ana dilini bilməyənlərə! (19, s.12).*

Tofiq Bayramın bu şeirində ana dilimiz Füzuli dühasının nurunda anılır.

Ədəbiyyatımızda ana dili məhfumu təkə dilimizin rus dili ilə əvəzlənməsi faktı ilə məhdudlaşmır. Milli şairlərimizin yaradıcılığında bu fakt parçalanmış Azərbaycanın Cənub harayına çevrilərək İranda azərbaycanlıların öz ana dillərində yazıb yaratmaq istəyinin susdurulması siyasətinə etiraz şəklinə ifadə olunur. Bəxtiyar Vahabzadə «Gülüstən» poemasında bu dərdimizi belə ifadə edir:

*Ağalar bilmədi birdir bu torpaq;
Təbriz də, Bakı da – Azərbaycandır,
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır (9, s.1).*

Və yaxud poemanın digər hissəsində dilimizdən ayrılmaqla qolsuz budaqsız, pöhrələnməyən ağaç olduğumuzu söyləyir:

*Əlifba dəyişdi.
Bunla öyündük.
Bilmədik rişəsiz budağa döndük (9, s.1).*

Bu metonomiya ilə şair ana dilinin qorunmasının milli inkişafın əsas amili olduğunu önə çəkir: Bəxtiyar Vahabzadənin 1961-ci ildə İstanbulla səfəri zamanı yazdığı “Vətəndaşlıq vəsiqəm” kiçik poemasında şair öz ana dilində İstanbulda bank qəbzi alır. Həmin qəbzi göz bəbəyi kimi qoruyan şair ana dilində olan qəbzi övladlarına miras qoymaq istəyində ikən tərəddüd edir.

*Öldükdə bu kağız
Məzarıma qoyulsun,
Bu bəsit bank kağızı
Məndən övladlarıma
Ən gözəl miras olsun!
Aman Allah! Ne dedim?!
Arzuya bax, sözə bax!
Mənim övladlarımda
Doğma ana dilinə
Həsrətmi qalacaq? (11, s.21).*

Bəxtiyar Vahabzadənin bu misralardakı gələcək nəsillərin ana dilinə həsrət qalacağından nigəranlığı Erkin Vahidovun “Yetmiş yeddi atamın danışdığı dildə, danışarmı görəsən yeddi nəslim” misraları eyni mənəni daşıyır.

Milli kimliyin təsdiqində, formalaşma prosesində ana dilinin önəmini hər zaman diqqətdə saxlayan Xəlil Rza Ulutürk (1932-1994) sənətində də ana dili mövzusu başlıca mövzulardandır. Xəlil Rza Ulutürk “Özbək dili” şeirində özbək dilini tarixlə yaşıl, türk millətinin maddi-mənəvi sərvətlərinin tacı olduğunu qeyd etdiyi kimi, Erkin Vahidov da “Özbəyim” şeirində türk xalqlarının müqəddəsləşmiş təbiət, mifik obrazlarının tərənnümündə özbək xalqının təmsalında türk xalqlarının qədim və zəngin tarixini poetikləşdirir:

Xəlil Rza Ulutürk:

*Himalayda, Tyan-Şanla yaşıl olan, ey möcüzə,
Söylə nə cür çıxdın üzə?
Hansı ayda, hansı gündə silkələndi bizim cahən?
Elbrus, Alp, Pamir dağı ərzi yarıb çıxdı haçən?
Mən düşündüm, açar tapdım fikirlərin ilgəyinə:
Özbək dili qaldırmışdır bu dağları öz çiyinə! (7, s.37).*

“Özbək dili qaldırmışdır bu dağları öz çiyinə!” – mübaliğəsi təkcə şeirin poetik gücünü artıraraq ifadə tərzini ecəzkar etmir, eyni zamanda dilinə, mədəniyyətinə, tarixinə yönəlmiş zərbələrə əks-həmlə ilə cavab verir.

Erkin Vahidov:

*Tarixingdir ming asrlar
Ichra pinhon o'zbekim,
Senga tengdosh Pomiru
Oqsoch Tiyonshon, o'zbekim. (14, s. 324)*

Azərbaycan və özbək şeirində ana dili mövzusunda şeirlərdə ana dilinə hücumlara yardım edən içimizdən olan “baltalar” tənqid obyektləridir. Bəxtiyar Vahabzadə və Özbəkistanın milli şairi Abdulla Aripovun yaradıcılığında dilini bəyənəməyənlərin, ana dilində danışmağı ar bilənlər tənqid hədəfinə çevrilir, təsiredici təşbeh və epitetlərlə daxili işğalçılar ifşa edilir. Abdulla Aripov 1965-ci ildə Özbək dilinə həsr etdiyi şeirdə sətiraltı anlamda dilinə qarşı hücumlara etiraz edirək öz dilində danışmayanları tutuqşuna bənzədir:

*Ana Tilimge Ming yillerkim, bülbül kelami
Özgermeydi, yahlit hemişe.
Amma şorlik totining hali
Özgelerge taklid hemişe.
Ana tilim, sen barsen, şeksiz
Bülbül küyün şe'рге salamen.
Sen yokalgen küning, şubhesiz,
Men hem toti bolib kalemen... (18, s.637).*

Abdulla Aripov “Ana dili” şeirində dilini unudanları başqasının dediyini təkrarlayan tutuqşuna bənzədir. Bəxtiyar Vahabzadə “modalı ədəbazarları” tarixin düşməni kimi, milli mədəniyyətimizin düşməni kimi tənqid edir. Bu ortaq xüsusiyyətləri oxşar ictimai-siyasi vəziyyət şərtləndirsə də, ictimai məzmunu, millilik kontekstindən bəşəri əhəmiyyətə malik Bəxtiyar Vahabzadə sənəti özbək şairləri üçün örnək bir yaradıcılıq ucalığındadır. Bəxtiyar Vahabzadənin hələ səksəninci illərdə böyük cəsarətlə Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırdığı Özbəkistanın xalq şairi Camal Kamalın (1936) “Geyimim, kəfənim” şeiri hər misrası, hər kəliməsi əsarətə etiraz, milli mənsubiyyətinə ehtiram ruhludur. Camal Kamal bu şeir ilə 80-ci illərdə cəsarətlə “Özbəkcəm, Türk dilim, -zatım, nicatım” deyə bilir, kimliyini bəyan edir. Kökünü, milli kimliyini ifadə edən şair ana dilini nicat yeri bilir, dilinə dönüşün bütün zəncirləri qıra biləcək gücdə olduğunu şeirinin ana məqsədinə çevirir. Dilinin əsarətdə olduğunu, onu qoruya bilmədiyini pərişanlıqla ifadə edən şair, ana dilini hər iki dünyada onu qoruyacaq böyük məhfum kimi dəyərləndirir:

*Sən dil ağacının şah budağısan,
Özbəkcəm, Türk dilim-zatım, nicatım.
Qorumaq çətinmiş, vəsf etmək asan,
Ölsəm kəfənimdən, qalsam həyatım (10, s 190).*

Camal Kamalın “Dəm ötər, dəmlər ötər” şeiri zamanın, ömrün vəfasızlığı düşüncəsiylə başlayır, gecə ilə gündüzün, varlıq ilə yoxluğun, yolların, yolçuluğun düşüncə xəritəsini çəkir. Amma şeirin sonunda ana məqsəd birdən-birə qarşıya çıxır. Şairin dünyanın hikmətinə, fəlsəfəsinə söykənən düşüncələrinin elinə, obasına, ana dilinə vurğunluğun müqəddiməsi olduğu bəlli olur:

*El gözüm, dil də canım,
Qurban olaq el və dilə,
El və dil vardsa... candan
Süzülər, sözlər ötər (10, s. 189)*

Bəxtiyar Vahabzadə, Rauf Pərvi, Erkin Vahidov, Abdulla Aripov, Xəlil Rza Ulutürk, Camal Kamal və digər şairlərin yaradıcılığında ana dilinə həsr olunan şeirlərin başlıca qayəsi tarixi və zamanında çağdaşlaşan milli dərdlərimizin çözümlərini acağıdır. Onlar əmindirlər ki, ana dili millətin, xalqın bütün dərdərinin dərmanıdır, boyunduruqların baltasıdır. Müstəqilliyə gedən yolda onların milli məzmunlu yaradıcılıqları olmasaydı, ana dili türk xalqlarının tarixinə, milli kimliyinə ayna tutan milli sərvət kimi dəyərləndirilməsaydı müstəqillik dövrünün milli şeiri kökündən qopan ağac kimi

pöhrəsiz, barsız qalardı. Göründüyü kimi, ana dili mövzusu xalqlarımızın milli dərdlərinin çözümlənməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Babaxan Şərif, Azərbaycan poeziyasının çağdaş mənzərəsi haqqında qeydlər, http://525.az/site/?name=xeber&news_id=73643&tarix=2017-02-15&vaxt=14:53:14 Müraciət tarixi: 12.10.2020
2. Бафоев Баҳром, Топтим ул калом ичра камол, <http://e-adabiyot.uz> müraciət tarixi: 17.05.2017, s 2
3. Cəfərov Aqil, Vahabzadənin yaradıcılığında Ana dili problemi, <http://www.dilcilik.org/14.ht>, müraciət tarixi: 15.mart 2017
4. Həbibbəyli.İ.(2014) Ədəbi əlaqələrin öyrənilməsi yeni mərhələdə, Ədəbi əlaqələr dərgisi, “Ədəbi əlaqələr” dərgisi, Bakı, “Elm və Təhsil”, s.338
5. Hacızadə Nahid, (2004) “Yaşxı ki, bu yurdun Bəxtiyarı var...”, Kredo qəzeti, səh 5
6. Karakaş Şuayip, ‘Türkistan’da Milliyetçilik Faaliyyətləri haqqında,<http://www.uzxalqharakati.com/tr/arsivler/425>, müraciət tarixi 17.01.2018
7. Rza X.U. (2000)Türkün dastanı. Bakı: Gənclik, s.800.
8. Tofiq Bayram, “Ana dilim” şeiri, <http://cls.az/front/13/az/more/text/28239>, müraciət tarixi: 17.01.2018
9. Vahabzadə B. “Gülüstan poeması ”<https://www.azadliq.org/a/24424867.html>, müraciət tarixi: 21.01.2018
10. Vahabzadə.(1987) B.Axı dünya fırlanır. Bakı, şeirlər və poemalar, tərcümələr, 208 s
11. Vahabzadə B. (2004)Seçilmiş əsərləri, Öndər nəşriyyatı, s. 328
12. Vahabzadənin yubileyi Özbəkistanda qeyd olunub, Mədəniyyət.- 2015.- 2 dekabr.s.10,<http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2015/dekabr/465910.htm>, müraciət tarixi: 08.07.2015
13. Vahidov.E. (1991) Seçmə şiirler. Ankara; s 202
14. Vohidov Erkin. (2017) O`zbekim, Yanqi Asr Ovladi, Toshkent. s. 400
15. Ey ona til, aziz qadrdonim! <http://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/ey-ona-til-aziz-qadrdonim.html>, müraciət tarixi :24.10.2017
16. <http://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/ona-tilim-mushoira.html> müraciət tarixi:13.10.2017
17. Kocağlu.T. Çağdaş Özbek Şiiri, s.1-51, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tdded/article/viewFile/5000132877/5000121726>, müraciət tarixi:23.01.2018
18. Yaman Ertuğrul, Özbek Türklerinin şairi Abdulla Aripov, s. 611-638, <http://www.tdk.gov.tr>, müraciət tarixi: 13.10.2017
19. <http://www.anl.az/down/meqale/adalet/2016/sentyabr/505469.htm>, müraciət tarixi: 18.01.2018

XÜLASƏ**Təranə HƏŞİMOVA*****Müasir Azərbaycan və Özbək xalqlarının şeirində ana dili mövzusu;
ortaq inkişaf xüsusiyyətləri kontekstində******Açar sözlər:*** Özbək, Azərbaycan, müasir, milli, vətən, dil, ortaq

Məqalədə müasir Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri hər iki xalqın poeziyasında ortaq inkişaf xüsusiyyətləri, üslub, ideoloji-mövzu paralelləri kontekstində araşdırılır. Tarixi keçmişi folklorla da-yanan müasir Azərbaycan və özbək poeziyasında milli mövzular və xüsusilə, ana dili mövzusu məzmun və ideya paralelləri, ahəngdarlıq, səsləşmələr baxımdan araşdırma obyektinə çevrilir. Ana dili mövzusunda paralelləri müəyyənləşdirmək üçün Bəxtiyar Vahabzadə, Erkin Vahidov, Xəlil Rza Ulutürk, Abdulla Aripov, Rauf Pərvi, Tofiq Bayramın yaradıcılığı diqqət mərkəzində saxlanılır.

РЕЗЮМЕ**Тарана ХАШИМОВА*****Тема родного языка в современной поэзии азербайджанского и узбекского народа;
в контексте общих характеристик развития***

Ключевые слова: Узбекский, Азербайджанский, современный, национальный, родина, язык, общее

В статье исследуются современные узбек-азербайджанские литературные связи, в стихотворениях обеих народов изучаются особенности развития, параллели стиля идейная-тематика. В современной Азербайджанской и Узбекской поэзии основавшегося на истории фольклора исследуется с точки зрения гармонии, национальные темы и особенно тема родного языка, содержание и звук, единство предмета и идеи. Для определения этих параллели в контексте родного языка творчество поэтов Бахтияра Вагабзаде, Еркина Вахидова, Халил Рза Улутурка, Абдуллы Арипова, Рауфа Парфи, Тофиг Байрама находится в центре внимания.

SUMMARY**Tarana HASHIMOVA*****The Theme of the Native Language in Modern Azerbaijani and
Uzbek poetry; in the context of common developmental characteristics***

Key words: Uzbek, Azerbaijani, modern, national, homeland, mother tongue, common

The aim of the article is to study the modern Uzbek-Azerbaijani literary connections and the development features, the ideological-thematic style parallels in the poems of both peoples. In the modern Azerbaijani and Uzbek poetry, based on the folklore history, national themes especially the native language theme, the content and sound, the unity of the subject and idea is researched from the harmonic point of view. The works of poets such as Bakhtiyar Vahabzade, Erkin Vahidov, Khalil Rza Uluturk, Abdullah Aripov, Rauf Parfi, Tofiq Bayram, to define these parallels in the native language context, are in the spotlight.